

Бучко Д.Г.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ШКІЦЬКОЇ І.Ю.

«Маніпулятивні тактики позитиву : лінгвістичний аспект». – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 440 с. : іл.

Книга І. Ю. Шкіцької – перше в українському мовознавстві монографічне дослідження явища міжособистісного маніпулювання позитивом на матеріалі української мови. Авторка розглядає різноманітні вербальні особливості маніпулятивної стратегії позитиву, виокремлюючи тактики, прийоми, за допомогою яких мовець може впливати на співрозмовника. Дослідниця детально розкриває різноманітні способи реалізації впливової функції мови.

Основна мета, яку поставила перед собою авторка рецензованої монографії, – з'ясувати сутність та специфіку мовної репрезентації маніпулятивних тактик позитиву шляхом комплексного аналізу структурно-семантичних, стилістичних і комунікативно-прагматичних особливостей висловлювань, що їх реалізують, із урахуванням соціокомунікативних аспектів спілкування. Рецензована монографія є актуальною в сучасному мовознавстві, оскільки пришвидшення темпів життя, його перехід у віртуальну площину та зменшення часу на безпосереднє міжособистісне спілкування призводять до того, що сучасна людина все частіше стає об'єктом здійснення на неї маніпулятивного впливу.

Проблема маніпулювання уже віддавна привертає увагу вчених різних галузей знань. Сьогодні маніпулятивний вплив викликає інтерес не тільки в політологів, психологів, соціологів і філософів, а й лінгвістів, підтвердженням цього служить і рецензована книга І. Шкіцької.

Дослідження маніпулятивних тактик позитиву зумовлено недостатньою вивченістю маніпулятивних стратегій, їх тактик, прийомів та жанрів на засадах комунікативного і діяльнісного підходів, а також поглядом на мову як діяльність, що служить засобом вияву інтенцій індивіда.

Названа книга складається з дев'яти органічно пов'язаних між собою розділів. У першому з них "Теоретичні засади дослідження тактик маніпулятивної стратегії позитиву" авторка здійснює аналітичний огляд лінгвістичної літератури, присвяченої вивченню маніпуляцій, у т.ч. розглядає існуючі класифікації комунікативних стратегій та місце позитиву серед інших комунікативних стратегій. У роботі визначено компліментарне висловлювання як основний жанровий тип досліджуваної стратегії.

Важливо, що І. Шкіцька розмежовує поняття "мовленнєва стратегія" та "комунікативна стратегія", окреслює шляхи вирішення проблеми співвідношення понять "стратегія", "тактика", "мовленнєвий акт", "мовленнєвий жанр" тощо. Авторка пропонує і власну робочу термінологію: "маніпулятивно спрямоване висловлювання", "маніпулятивно маркована інтеракція" і под.

Здійснений дослідницею огляд спеціальних наукових праць дав їй змогу виявити тенденції розвитку сучасної прагмалінгвістики й окреслити шляхи вивчення маніпулятивних тактик позитиву.

У другому розділі "Субтактичне втілення тактики підвищення значимості співрозмовника" розглянуто способи позитивного оцінювання й вираження позитивного ставлення до співрозмовника з метою здійснення на нього з боку мовця маніпулятивного впливу. Авторка акцентує увагу на мовних засобах субтактик тактики підвищення значимості співрозмовника, наводить низку типових лексико-граматичних структур, що слугують вербалізації маніпулятивного впливу, подає приклади з художньої літератури й усного мовлення.

Третій розділ "Оптимізація функції впливу маніпулятивно спрямованих експресивів" присвячено вивченню шляхів посилення впливової функції маніпулятивно спрямованих експресивів, виходячи з положення про те, що інтенсифікація збільшує ілокутивну силу мовленнєвого акту, сприяє досягненню бажаного перлокутивного ефекту. У цьому розділі особливу увагу приділено опису прийому запевняння адресата в щирості та підкреслення достовірності передаваного. До прийомів інтенсифікації маніпулятивного впливу дослідниця віднесла також використання мовцем жартів і мовної гри, адже гумор є однією з характерних національних рис українців.

Авторка рецензованої книги не обійшла увагою також аргументацію як інтенсифікатор маніпулятивного впливу. Вона дослідила різні аспекти аргументованості компліментарних висловлювань, аргументативного вживання експресивів у спонукальному дискурсі й аргументування компліментами певного стану речей чи ставлення мовця до співрозмовника. Предметом похвали при оцінці співрозмовника найчастіше постають його професійна майстерність, уміння, навички, здібності, врода, моральні та інші особистісні якості.

У четвертому розділі з'ясовуються лексико-фразеологічні засоби вербалізації тактики підвищення значимості співрозмовника. І. Шкіцька визначає роль оцінних слів у маніпулятивному дискурсі позитиву. Це їй дало можливість зробити узагальнення про домінування в маніпулятивних контекстах емоційних оцінок над раціональними, функціонування в маніпулятивному дискурсі слів із переносним та okazіональним значенням. Пейоративні слова і слова з негативнооцінним значенням у маніпулятивній тактиці підвищення значимості співрозмовника, на думку авторки, слугують зменшенню дистанції між комунікативним партнером і використовуються для посилення експресії та контрасту під час реалізації прийомів самоприниження і протиставлення співрозмовника іншим особам.

Дослідниця цілком слушно говорить про стратегію комунікативної поведінки мовця, який послуговується тактикою підвищення значимості співрозмовника: намагання зблизитись з адресатом і одночасно зберегти дистанцію між собою і комунікативним партнером. Ця стратегія поведінки корелює з

соціальним статусом та віком комунікантів. Зменшення дистанції репрезентують переходи мовця на мову комунікативного партнера, наслідування його мовлення, а прагнення не допустити фамільярності засвідчують намагання мовця дотримуватися норм літературної мови, використовувати урочисту лексику, слова іншомовного походження, кліше офіційно-ділового та наукового стилів, слова із дифузною семантикою (с. 141).

У п'ятому розділі авторка з'ясовує роль дієслівних форм і займенників як маніпулятивно маркованих мовних засобів, досліджує синтаксичні особливості маніпулятивно спрямованих експресивів. Дослідниця визначає роль вставних слів у маніпулятивному дискурсі позитиву, розкриває маніпулятивний потенціал звертань.

У книзі досліджуються звертання на рівні загальних назв і звертання на рівні власних назв. У межах перших І. Шкіцька виокремила ряд тематичних груп. Особливу увагу авторка приділила аналізу метафоричних звертань, зокрема акцентуванню й уточненню звертань, їх контактному і дистантному повтору, супроводу звертань вигуками і присвійними займенниками, звертанням-авторським новотворам, обумовленню дозволу на звертання тощо. Цілком логічним є висновок про домінування в маніпулятивних контекстах компліментарних та акцентованих звертань.

У розділі "Маніпулятивний потенціал фігур мови" розглядаються художні тропи та стилістичні фігури, якими послуговується мовець під час здійснення маніпулятивного впливу. Показано способи реалізації маніпулятивного потенціалу повтору, градації, метафор, епітетів, порівнянь, антитези, багатосполучниковості та паралелізму, але найбільше уваги в розділі приділено дослідженню метафор.

У розділі "Семантико-прагматичні особливості компліментарних висловлювань" описано компліменти різних семантичних видів і встановлено, що найчастіше мовцем-маніпулятором уживаються компліменти стосовно вмінь, здібностей, можливостей і заслуг співрозмовника, які характеризують інтелектуальні та моральні якості адресата, його зовнішність, діловитість, професійну майстерність. У роботі визначено частотність функціонування компліментів кожного різновиду, ураховано гендерні, вікові та статусні характеристики учасників маніпулятивно маркованої інтеракції, показано специфіку функціонування в маніпулятивному дискурсі компліментів кожної підгрупи, подано типові мовні засоби їх репрезентації. Аналізуючи компліменти, що характеризують інтелектуальні якості адресата, авторка виявила парадигми, у яких лексеми на позначення інтелектуальних якостей можуть сполучатися з іншими групами слів.

Досліджуючи компліментарні висловлювання, І. Шкіцька з'ясувала, що найчастіше предметом оцінки в комплексних компліментарних висловлюваннях постають блоки: "талант + розумові здібності" / "+ вік", "моральні якості + ділові якості", "розумові якості + риси характеру / прояви темпераменту", "інтелектуальні якості + моральні якості", "моральні якості + успішність / професіоналізм + інтелектуальні якості", "врода + риси характеру / + інтелектуальні якості" (с. 279).

Об'єктом аналізу І. Шкіцької стали не тільки ті висловлювання, які безпосередньо дають позитивну оцінку співрозмовникові, а й ті, у яких позитивна оцінка є опосередкованою. Авторка довела, що компліменти, які обирає мовець під час здійснення маніпулятивного впливу, можуть виконувати функції встановлення контакту, вітання й привітання, подяки, співчуття, утішення, запрошення, пропозиції, прохання, пом'якшення відмови, відповіді, обіцянки тощо. Комплімент як підміна тези чи засіб еквівокації, комплімент-іронія та комплімент-образа для маніпулятивної стратегії позитиву не типові.

Хоча кількість непрямих компліментів у вибірці, за словами авторки, є незначною (6 % проти 94 %), все ж вона не обходить їх увагою. Малий відсоток непрямих компліментів зумовлений тим, що мовець-маніпулятор "на перший план висуває прагнення бути зрозумілим у бажанні підвищити оцінку співрозмовника, виявити свої позитивні почуття до нього, уникнути двозначності" (с. 303).

Окремий розділ книги присвячено опису структури комунікативних ситуацій маніпулятивного впливу. І. Шкіцька визначила наміри мовця, який для здійснення впливу обирає маніпулятивну стратегію позитиву, зокрема тактику підвищення значимості співрозмовника. Доцільним у книзі видається розгляд гендерного аспекту маніпулятивно маркованої інтеракції. Вдалою є спроба визначення ролі статусної ієрархії та вікових характеристик суб'єкта й об'єкта впливу. У рецензованій праці чітко простежується залежність лексико-семантичних і комунікативно-прагматичних особливостей експресивів від їх адресної спрямованості в маніпулятивному дискурсі.

Останній розділ рецензованої монографії стосується периферійних тактик маніпулятивної стратегії позитиву, зокрема солідаризації і позитивної самопрезентації. Реалізація цих тактик здійснюється через повідомлення інформації про дружні стосунки з адресатом, про ставлення до співрозмовника як до друга чи близької людини, демонстрацію емпатії та розуміння.

У межах тактики солідаризації цілком логічно виокремлено субтактику згоди. І. Шкіцька визначає способи її репрезентації, подає основні засоби вербалізації й доходить висновку про домінування в маніпулятивній стратегії позитиву цілковитої згоди. Описуючи маніпулятивну тактику позитивної самопрезентації, авторка одним із способів показу себе з позитивного боку називає емпатію, що в ситуаціях здійснення маніпулятивного впливу реалізується шляхом вираження подиву, опису свого емоційного та психічного стану, спричиненого неналежним станом справ у співрозмовника, повідомлення інформації про можливий (за певних умов) / нормативний чи бажаний стан речей стосовно співрозмовника, використання на позначення співрозмовника чи інших осіб, яким співчують, номінацій, що виражають емпатію.

У монографії авторка простежує також зв'язок типу ситуації, мети, яку ставить мовець, із видом маніпулятивної тактики, обраної ним для впливу на адресата. Найтипівішим, за результатами дослідження, є поєднання тактики підвищення значимості співрозмовника з периферійними тактиками. Цікавим є

узагальнення про закріпленість позиції висловлювань-самопохвал відносно експресивів та відсутність позиційної маркованості висловлювань, за допомогою яких вербалізується тактика солідаризації

На завершення хочемо відзначити, що рецензована праця є вагомим внеском у теорію комунікації та прагмалінгвістику, вона відкриває перспективи для подальших наукових студій, присвячених вивченню лінгвістичного аспекту маніпулятивного впливу, і може слугувати базою для порівняльної характеристики засобів вербалізації маніпулятивної стратегії позитиву та неманіпулятивних меліоративних стратегій. Книга "Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект", сподіваємося, викличе інтерес не тільки у філологів, але й у фахівців у галузі психології, філософії, соціології, а також широкого кола читачів, які цікавляться питаннями міжособистісного маніпулювання.

Вишневский М.И.

РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ В.Н. ЧУДОМЕХА

«Человечество и Вселенная: генезис миссии». – Симферополь : Бизнес-Информ, 2011. – 600 с.

Для анализа в монографии избран весьма широкий спектр проблемных моментов в ноосферных исследованиях. Актуальность её темы автор обосновывает необходимостью системного единения человечества для решения глобальных проблем современности. Тенденции к такому единению он усматривает в усилении международного сотрудничества по различным вопросам, в углублении кооперации и в развитии механизмов коллективной безопасности современного общества. Однако, наряду с этими масштабными трансформациями общественного бытия, в нём есть и тенденции к застою и деградации в сфере духовной жизни. Поэтому исходной посылкой в монографии является признание общечеловеческого единства – единственным основанием устойчивого развития человечества в XXI веке. А своей главной задачей автор в монографии ставит – прояснить цели наличного и будущего бытия людей. То есть, общая её направленность аксиологическая и философско-антропологическая. Соответственно, особое внимание уделено в монографии роли идей и идеалов в ориентировании исторического процесса. К современным, автор относит идеи: свободного рынка, единого экономического и политического пространства, демократизации общества и др.

В.Н. Чудомеха характеризует антропосоциогенез как синтез различных ветвей развития доисторического человека в *homo sapiens*, в основе которого лежало надбиологическое объединение гоминид, вызванное необходимостью кооперации для выживания, и прежде всего, для строительства убежищ. Он полагает, что такая теория более состоятельна, чем трудовая (в марксизме) или охотничья (в западной палеоантропологии). Автор приводит довольно убедительные доводы, подтверждающие его мысль о сохранении наследия австралопитеков, рамапитеков, неандертальцев и других представителей палеоантропов, в человеке современном. Соответственно этому, нынешний человек предстает в монографии наследником всего биологического и надбиологического многообразия былой эволюции рода *Номо*.

Эта эволюция включена автором в космические процессы, цель которых, по его мнению – «синтез разума». Поэтому становление и развитие жизни на Земле представлено у него – формированием «проторазума» и движением к «разуму». «Синтез разума» рассматривается автором как процесс космоуниверсальный. Непосредственное формирование разумной жизни происходит в антропогенезе, в виде совокупности четырех взаимосвязанных процессов: 1) антропоморфогенеза (формирования видовых морфологических и генетических особенностей); 2) социогенеза (становления общественного бытия); 3) историогенеза (формирования исторической памяти, развития социогенетических механизмов); 4) духогенеза (развития духовной жизни, сознания и самосознания, творчества). Социогенез начинается с семейных и родоплеменных объединений, затем они перерастают в территориальные и государственные, а государственные со временем – в «единение людей планетарное». За появлением «исторической памяти» следует «развитие общественное» и оно приобретает «направленность».

Важное значение в этих длительных процессах, по мнению автора, имели и имеют – «разум» и «дух», воплощённые в единениях и творчестве людей. Поэтому ведущим фактором общественной эволюции выступает у него единение людей, осмысленное им – в монадном представлении. В отличие от Лейбница, монада понимается автором как системное образование. Монада, в такой его трактовке – система единения людей в надбиологическом творчестве, в которой происходит их духовное единение, формирование общественных отношений и мировоззренческих установок. Основываясь на этом, современные глобализационные процессы автор трактует как возможную предпосылку к новому этапу антропосоциогенеза, ведущему к *Номо sapiens intellectivus*.

Автор также отмечает, что нынешняя глобализация последовательно ведет к планетизации сознания людей, и западная цивилизация во многом способствует этому ноосферному процессу. Растет готовность людей к совместным действиям, вырабатываются механизмы коллективной безопасности и т.п. Однако при отсутствии общей цели у всех этих изменений, близость глобальной катастрофы сохраняется, и угроза быстрого исчезновения Человечества остаётся. А поскольку люди – единственные организаторы и двигатели трансформации общества, то автор считает, что важным и обязательным компонентом